

Bevrijdingspastoraat in de praktijk: theologische aannames en consequenties

Klaver, Miranda en Regien Smit (2011). “Bevrijdingspastoraat in de praktijk: theologische aannames en consequenties.” In: *Geestkracht, bulletin voor charismatische theologie*, 68(2): 59-72.

Regien Smit en Miranda Klaver

Samenvatting

Dit artikel biedt een theologische reflectie op huidige praktijken van bevrijdingspastoraat zoals deze binnen evangelische gemeenten en conferenties plaatsvinden. De centrale vraag luidt: Wat zijn de theologische aannames in en theologische consequenties van huidige praktijken van bevrijdingspastoraat? Om deze vraag te beantwoorden wordt in het eerste deel van dit artikel de praktijk van bevrijdingspastoraat beschreven in twee verschillende settings. Het tweede deel van het artikel biedt een theologische reflectie op bevrijdingspastoraat aan de hand van mensbeelden, godsbeelden, en wereldbeelden rondom demonische gebondenheid of bezetenheid.

Inleiding

Bevrijdingspastoraat kent momenteel een grote belangstelling binnen christelijke kringen in Nederland. Het thematiseren van het gevaar van duistere krachten in de onzichtbare wereld, de invloed van demonen en boze geesten in het alledaagse leven en in het leven van gelovigen, was lange tijd voorbehouden aan pinksterkerken en andere evangelische groepen. Duivelsuitdrijving of het uitdrijven van demonen heeft – net zoals in de rooms-katholieke traditie – altijd een plaats gehad binnen pinksterkerken. Daarbij wordt ervan uitgegaan dat bepaalde klachten van mensen een geestelijke oorzaak hebben in de vorm van demonische bindingen of demonische bezetenheid. De laatste decennia echter is men binnen de breedte van orthodoxe christelijke kerken minder terughoudend om te spreken over occulte invloeden, concrete machten van het kwaad en demonie en wordt de beperktheid van een rationeel wetenschappelijk wereldbeeld onderkend.

Het spreken over *bevrijdingspastoraat* binnen evangelische en pinksterkerken en de ontwikkeling van daarbij horende praktijken, zijn een nog recenter fenomeen. Sinds de jaren '90 van de vorige eeuw is bevrijdingspastoraat uitgegroeid tot een methode van pastorale hulpverlening, zowel binnen lokale evangelische gemeenten als ook in de vorm van zelfstandige bedieningen of ‘ministries’ van religieuze specialisten, die gelovigen van alle mogelijke christelijke stromingen aantrekken. Deze specifieke vorm van pastoraat omvat een breed scala van praktijken waarin pastorale hulpvragen en gebed voor zieken omsloten worden door een specifieke aandacht voor bevrijding van de invloed van het kwaad, in bijzonder van boze machten, en ‘bindingen’ met het kwaad. Zonde, ziekte, problemen, eigenlijk alles wat het menselijk lijden raakt, wordt in het licht van de invloed van de onzichtbare machten van het kwaad beschouwd.

De toenemende aandacht voor bevrijdingspastoraat binnen Nederlandse orthodoxe en evangelische kerken wijst op een erkenning van de mogelijke invloed van negatieve krachten in de onzichtbare wereld op het leven van alle gelovigen.¹ In dit artikel willen we ingaan op de vraag wat er theologisch gezien verschuift of verandert op het moment dat het bestaan van demonische invloeden een prominente plaats toegekend wordt in de geloofsleer en geloofspraktijk. Vanuit de systematische theologie bezien, raakt dit onderwerp zowel de

godsleer, de leer van de mens als de opvattingen over de schepping. Het bestaan van demonische wezens of krachten kan bijvoorbeeld niet los gezien worden van vragen rond de oorsprong van het kwaad en de lokalisering van de verantwoordelijkheid voor het kwaad. Met andere woorden, het raakt aan vragen rond de menselijke vrijheid en de zonde en stelt vragen aan de soevereiniteit van God. Ook gedachten over de schepping, die volgens Genesis 1 heel goed was en die ook na verloop van tijd onderwerp is van Gods zorg, moeten in dit licht worden herzien. We constateren dat bij nieuwe praktijken van bevrijdingspastoraat deze vragen aan de orde zijn en opnieuw doordacht moeten worden in het licht van het bestaan van concrete demonische invloeden in het leven van concrete gelovigen. Maar voordat deze vragen aan de orde komen, worden eerst in de volgende paragraaf huidige praktijken van bevrijdingspastoraat in Nederland geïntroduceerd gevolgd door een kritische reflectie tegen de achtergrond van maatschappelijke ontwikkelingen.

1. Bevrijdingspastoraat in de praktijk

Voor de twee praktijkvoorbeelden van bevrijdingspastoraat is gekozen voor de context van een lokale kerk en de context van een bevrijdingsconferentie.² De eerste casus, die zich afspeelt in een pinkstergemeente, laat zien hoe bevrijdingspastoraat onderdeel uitmaakt van de bekeringsweg van nieuw gelovigen. Hoewel de deelnemers van deze groep al eerder de persoonlijke keuze hebben gemaakt om hun leven aan Jezus toe te wijden, en door handoplegging de doop met de Geest mochten ontvangen, worden zij door een bevrijdingssessie geleid. In de tweede casus staat bevrijdingspastoraat niet direct in de context van bekering: de bezoekers van de conferentie worden aangesproken als gelovigen die nieuw inzicht krijgen in de ‘geestelijke’ onzichtbare wereld. Zij leren zowel de invloed van het kwaad in deze wereld als mogelijke bindingen met het kwaad in hun persoonlijk leven te onderkennen. Bevrijdingspastoraat in deze omgeving introduceert een nieuw perspectief op de werkelijkheid waarin de relatie tussen de zichtbare en de onzichtbare wereld centraal staat en de realiteit van geestelijke strijd benadrukt wordt. In beide casussen wordt de positie van de gelovige ten opzichte van invloeden van het kwaad geproblematiseerd.

Casus 1 De Encounterdag

In een pinksterkerk wordt als vervolg op de Alphacursus een discipelschapscursus aangeboden. Deze cursus bestaat uit een serie van zeven thema avonden waaronder ‘bidden zoals Jezus’, ‘bitterheid en vergeving’ en een zaterdag met een ochtend- en middagprogramma rond het thema ‘identiteit en autoriteit’. In de aankondiging van het zaterdagprogramma staat het doel van deze dag omschreven: de deelnemers zullen een ‘encounter’, dat wil zeggen een ‘ontmoeting’ met God meemaken. Het bijbelverhaal van Jakob’s ontmoeting met God bij de Jabbok fungeert als sjabloon voor deze ervaring: zoals Jakob worstelde met God, een nieuwe naam en identiteit ontving en afstand deed van zijn afgoden, zo zullen de deelnemers een transformatie doormaken.

Tijdens het ochtendprogramma wordt een lezing gehouden over de ware identiteit van de gelovige in Christus. Centraal staat de gedachte dat ieder mens voorbestemd is om te leven in relatie met God de Vader. Er wordt gesproken over het vaderhart van God en de invloed van natuurlijke vaders op een ieders godsbeeld. Aan het einde van de ochtend wordt de groep geleerd dat het belangrijk is om de eigen biologische vader te vergeven voor zijn tekorten als beelddrager van God als vader. ‘Vergeving is de sleutel naar genezing van het vaderbeeld van God’ wordt benadrukt. Een voorbeeldgebed wordt uitgedeeld en onder leiding van de spreker bidt de groep de woorden van het gebed hardop na.

In het middagprogramma wordt het begrip identiteit verder uitgewerkt in een lezing over 'geestelijke autoriteit'. De aanwezigen leren dat demonen invloed kunnen uitoefenen op het leven van gelovigen en dat bevrijding van deze machten nodig is om een 'overwinnend' leven te leiden. De invloed van de demonen en de machten wordt voorgesteld in de vorm van toegangspoorten of demonische ingangen. Een beeld van het lichaam met verschillende openingen waarlangs kwade machten kunnen binnendringen wordt daarbij opgeroepen.³ De groep hoort dat deze toegangswegen van het kwaad het gevolg kunnen zijn van (1) ongehoorzaamheid, (2) emotionele trauma's, (3) innerlijke geloften, (4) vloeken, en (5) niet-vergevingsgezindheid. Het is daarom van belang om deze mogelijke 'ingangen' van het kwaad in kaart te brengen. Daartoe ontvangen de deelnemers een zeer uitgebreide vragenlijst met verschillende rubrieken van 'zonden'. De groep wordt gevraagd om de lijst door te nemen en aan te kruisen welke zonden een rol spelen in hun persoonlijk leven en vervolgens deze zonden te belijden in een persoonlijk gebed. De vragenlijst omvat een groot aantal categorieën, uiteenlopend van een opsomming van negatieve emoties als woede, angst, bezorgdheid tot actieve betrokkenheid bij occulte praktijken als seances en waarzeggerij. Na het invullen van de lijst worden de aanwezigen gevraagd om de lijsten door de papiervernietiger te halen die voor in de zaal, naast een groot houten kruis, staat opgesteld. Bij het kruis zijn teamleden beschikbaar om met een ieder op verzoek te bidden.

Casus 2 De bevrijdingsconferentie

In een lokale pinksterkerk wordt een bevrijdingsconferentie gehouden door een stichting voor bevrijdingspastoraat. De organisatie, bestaande uit een rondreizende voorganger van een pinkstergemeente en een groot team van vrijwilligers uit zijn gemeente, huurt voor twee dagen de locatie van de kerk. Het team voorziet in alle aspecten van de bevrijdingsconferentie. Het bestaat onder andere uit een aanbiddingsteam, pastorale medewerkers, een keukenteam voor de catering, medewerkers die de boeken-, CD- en DVDverkoop organiseren en technici.

Tijdens een conferentie in 2007 zijn ruim driehonderd deelnemers aanwezig. Pinkstermensen, baptisten, christelijke gereformeerden, katholieken en gelovigen uit gereformeerde gemeente zijn uit verschillende delen van het land toegestroomd en ontmoeten elkaar rondom het thema bevrijding.

De dag begint met het zingen van enkele opwekkingsliederen met als thema de overwinning van Jezus op de machten, waaronder 'Jezus, wij vieren dat U overwon'. Tijdens de eerste sessie van de conferentie krijgen de deelnemers onderwijs over hun positie als gelovige in de geestelijke, onzichtbare wereld. 'Je bent opnieuw geboren als een overwinnaar', wordt de aanwezigen verteld, 'Hier leer je om "overwinnaar" te worden'. Tijdens de inleiding wordt benadrukt dat bevrijding direct te maken heeft met de identiteit van de gelovige in Christus. Vanuit de verschillende brieven van Paulus wordt gewezen op de autoriteit die de gelovige heeft ontvangen in Christus (vgl. 1 Joh. 4:4). 'Bevrijding gaat niet om het leveren van een gevecht met de machten, maar het opeisen van de overwinning op de machten die door de verzoening van Christus behaald is. Zowel het *weten* van je positie in Christus als het *geloof* zijn nodig om een overwinnend leven te leiden. De waarheid is dat je al vrij bent geworden door Christus, alleen dat zonden een belemmering kunnen zijn om die positie van macht en autoriteit in te nemen.'

Gedurende de conferentie wordt bevrijding zowel in verband gebracht met de macht van het kwaad in de persoon van de duivel 'maar die is al overwonnen', als met de macht van de zonde waar de gelovige dagelijks mee te maken heeft. Met regelmaat wordt gewezen op de

beslissende overwinning die behaald is op de duivel en de machten van het kwaad door de kruisdood van Christus. Met grote aandacht voor de kracht van het bloed van Jezus wordt het fysieke lijden van Jezus uitvergroot waardoor de betekenis van verzoening als overwinning op de machten op de voorgrond wordt geplaatst.

De aanwezigen worden aangespoord tot zelfonderzoek om zonden in hun leven op te ruimen door deze te belijden. Ook hier zijn vragenlijsten een belangrijk hulpmiddel en instrument voor zelfonderzoek en het detecteren van het kwaad. Tijdens de verschillende sessies van de conferentie wordt thematisch aandacht besteed aan verschillende domeinen van het kwaad. De gelovigen worden uitgebreid geïnformeerd over mogelijke beïnvloeding van het kwaad in hun leven. Ervaring met occulte praktijken, alternatieve vormen van spiritualiteit (New Age), Winti, maar ook het doen van innerlijke geloften en uitgesproken vloeken kunnen tot gebondenheid of ‘bindingen’ met het kwade machten leiden waar bevrijding voor nodig is. Aan het einde van elk dagdeel wordt er een uitnodiging gedaan om naar voren te komen en bevrijding te ontvangen voor bepaalde vormen van gebondenheid. Onder leiding van de voorganger volgt het hardop nabidden van een gebed om bevrijding waarin schuldbelijdenis en proclamatie van de identiteit van de gelovige centraal staan. De machten van het kwaad worden aangesproken: zij hebben niet langer het ‘recht’ om invloed uit te oefenen op het persoonlijk leven van de gelovige. In het gebed wordt veelvuldig gerefereerd aan het volbrachte werk van Christus door het kruis. Een ieder krijgt de handen opgelegd door de voorganger of één van zijn teamleden. Tijdens deze momenten van gezamenlijk gebed reageren enkele personen sterk emotioneel door hard te huilen en in sommige gevallen, te schreeuwen en op de grond te vallen. Zij krijgen extra aandacht en voorbede van de voorganger en zijn teamleden.

Beide casussen roepen vragen op naar de evangelische betekenis van bekering als ‘aanvaarding van Jezus als Verlosser en Heer’, de conditie van de gelovige ten opzichte van het kwaad, en in bijzonder het onbekeerde verleden van de gelovige. Jezus kennen als *Verlosser* houdt kennelijk niet in dat gebondenheid aan demonische wezens tot het verleden behoort. Dit verleden van de (nieuwe) gelovige moet blijkbaar eerst in kaart gebracht worden, alvorens men de binding met het kwaad achter zich kan laten. De paradox is echter dat men – hoewel men beoogt te breken met het verleden – door deze praktijken en (her)interpretatie van de geestelijke wereld, het verleden continue present stelt. De cruciale vraag is daarom: wat is de status van de gelovige die tot bekering komt? De hierboven beschreven praktijken van bevrijdingspastoraat forceren een breuk met zowel het verleden als het kwaad, maar doen daarmee afbreuk aan bijbelse noties van bekering als ‘opnieuw geboren worden’, en ‘een nieuwe schepping’. De aandacht voor de invloed van het kwaad in de vorm van bindingen en demonische machten opgevat als een geestelijke strijd in het leven van gelovigen, veronderstelt daarom zowel een bepaald mensbeeld, godsbeeld als beeld van de schepping. Maar voordat deze vragen aan bod komen, zal in de volgende paragraaf de aandacht voor het kwaad en het daarbij horende beeld van een onveilige wereld als cultureel verschijnsel toegelicht worden.

Bevrijdingspastoraat als cultureel verschijnsel

De noodzaak van bevrijdingspastoraat wordt door de pleitbezorgers van bevrijdingspastoraat in de eerste plaats in verband gebracht met de toenemende belangstelling voor de bovennatuurlijke wereld in de huidige cultuur. Dit wordt o.a. gezien in de opkomst van vormen van nieuwe spiritualiteit, het New Age denken, alternatieve therapieën, en de toenemende occulte invloeden in de populaire cultuur zoals de ‘fantasy’ games, Harry Potter boeken, films en in populaire muziek. Bevrijdingspastoraat kan in die zin als een reactie

worden gezien van gelovigen die de wereld in toenemende mate als onveilig ervaren omdat zij geïnfilteerd wordt door negatieve bovennatuurlijke krachten en machten van het kwaad.

Ten tweede wordt de behoefte aan bevrijdingspastoraat in verband gebracht met de toegenomen complexiteit van pastorale problemen. Veel nieuw gelovigen dragen een verleden met zich mee waarin misbruik, gebroken relaties, verslavingsproblematiek of ervaringen met occulte praktijken aan de orde zijn. Als mensen tot geloof komen is er behoefte aan een specifieke vorm van pastoraat die nieuw gelovigen in staat stelt om hun verleden achter zich te laten.

Betrokkenen bij bevrijdingspastoraat zien deze vorm van hulpverlening als een antwoord op het huidige culturele klimaat waarin de machten van kwaad zichtbaar aanwezig zijn. Echter, het is de vraag in hoeverre praktijken van bevrijdingspastoraat tegelijkertijd onderdeel uitmaken van bredere maatschappelijke processen. In zowel het discours als bij de geobserveerde praktijken zijn kritische opmerkingen te plaatsen tegen de achtergrond van processen van individualisering en subjectivering van religie vandaag.

Uit bovenstaande praktijkvoorbeelden komt naar voren dat de notie 'bevrijding' sterk gekoppeld wordt aan het begrip 'identiteit'. Bevrijding gaat niet in eerste instantie over exorcisme en het uitwerpen van demonen. De nadruk op identiteit en de behoefte aan bevestiging van en zekerheid omtrent het 'zelf' kan niet losgezien worden van het huidige culturele klimaat waarin verondersteld wordt dat mensen zelf richting kunnen geven aan het leven (zie Taylor 1989). In die zin accentueert bevrijdingspastoraat aspecten van hedendaagse identiteitsvorming als een evangelicale uitdrukking van een verlangen naar authentiek en waarachtig mens-zijn.⁴ Maar in de identiteitsconstructie van de gelovige wordt een onveilige wereld opgeroepen van negatieve krachten en demonische invloeden die de mens belemmeren om de persoon te worden zoals God bedoeld heeft. Het uiteindelijke doel van bevrijdingspastoraat is om 'vrij' mens worden, een persoon die zijn of haar verleden achter zich heeft gelaten en vanuit zijn nieuwe, authentieke, door God voorbestemde identiteit kan leven.

Verder biedt bevrijdingspastoraat een duidelijke methode om iemands verleden, problemen, maar meer algemeen geformuleerd: het menselijk tekort in kaart te brengen vanuit het onderliggende perspectief dat kwade machten invloed uitoefenen op de gelovige. Vervolgens leidt de aandacht voor het kwaad tot een omvattend systeem van het in kaart brengen van het kwaad aan de hand van checklisten en zondelijsten. Daarmee wordt gesuggereerd dat occulte banden of invloeden alleen doorbroken kunnen worden als zij eerst heel nauwkeurig in kaart gebracht zijn. Precisie staat gelijk aan de verwachte kracht van het gebed. Op deze wijze wordt een praktijk gegenereerd dat een instant proces van levensheiliging aanbiedt gebaseerd op kennis over de aard van de geestelijke wereld, de machten en de wijze waarop het kwaad invloed kan hebben op het leven van de gelovige. Het gebruik van de vragenlijsten kan daarom als een moderne vorm van de biecht worden beschouwd waarin gesuggereerd wordt dat de macht van het kwaad en het zondige gedrag van de gelovige direct met elkaar verbonden zijn. Er wordt dus uitgegaan van de gedachte dat er een relatie bestaat tussen persoonlijke schuldbelijdenis en het ontcrachten van invloeden van kwade machten. Als techniek verlangt zij een hoge mate van persoonlijke reflectie op het verleden van de betrokkene en het eigen morele gedrag. De gelovige wordt enerzijds geadresseerd als slachtoffer van zijn of haar verleden, beïnvloed door zondige praktijken van familieleden (met name als er sprake is van occultisme in de familie). Anderzijds wordt de gelovige aangesproken als autonoom individu die verantwoordelijk is voor het detecteren van het

kwaad, (plaatsvervangend) belijden, vergeven, om de invloed van het kwaad te keren en teniet te doen. Op deze manier wordt een ieder verantwoordelijk voor zijn eigen bevrijdingsproces. Het is in die zin een 'doe het zelf' vorm van bevrijding waarbij de zondelijsten als een vorm van geïndividualiseerde biecht fungeren.

Tenslotte opereert de zondelijst als een moreel instrument om het ideaalbeeld van het leven van de volmaakte christen te schetsen, met de suggestie dat deze staat van heiligheid binnen het bereik ligt van de gelovige. In die zin kan deze vorm van bevrijdingspastoraat opgevat worden als een praktijk waarin de maakbaarheid van het religieuze 'zelf' gesuggereerd wordt. Hoewel het verlangen naar levensheiliging hier te herkennen is, kan zij niet los gezien worden van een samenleving waarin het individu zelf verantwoordelijk is voor zijn of haar levensproject. Hier wordt het onderliggende motief van levensheiliging verbonden met een perspectief waarin de reële invloed van boze machten en de voortdurende geestelijke strijd om en in het leven van de gelovige centraal staat, met de verwachting van radicale verandering en heilheid.⁵ De cultureel-maatschappelijke notie van de maakbaarheid van de mens lijkt hier theologisch samen te vallen met het beeld van de nieuwe wedergeboren mens.

2. Theologische reflectie op bevrijdingspastoraat: godsbeelden en mensbeelden en wereldbeelden

De (nieuwe) mens

Welk theologisch beeld van de mens wordt opgeroepen in de bevrijdingspraktijken, zoals in het voorgaande beschreven?

In de christelijke theologie is het mensbeeld door de eeuwen heen bepaald door de notie van de menselijke vrijheid.⁶ Dat is terug te vinden in de rooms-katholieke theologie, ondanks de dubbele predestinatieleer van Augustinus, en net zo goed in het protestantse calvinisme, zelfs in de soms doorgesloten predestinatieleer daar. De mens is vrij in zijn morele oordeelsvermogen en dus vrij om te kiezen tussen goed en kwaad. Zo is hij geschapen, anders kan hij niet naar het evenbeeld van God geschapen zijn. Die vrijheid is echter niet onbegrensd. De mens is geschapen tot relatie, op de eerste plaats met God en op de tweede plaats met de medemens. De vrijheid van de mens moet daarom in die relaties begrepen worden. Bovendien komt hier de moeilijke vraag naar de oorsprong van het kwaad naar voren. Als de zonde door God niet gewild is, en we niet kunnen accepteren dat ze in de scheppingsorde verankerd lag, waar moeten we haar dan zoeken? Ondanks alle moeilijkheden die dit met zich meebrengt zegt de geloofsleer toch: zij is besloten in die menselijke vrijheid.⁷ Zij heeft de mogelijkheid van misbruik in zich. En dat maakt de mens ten principale verantwoordelijk. Hoe die verantwoordelijkheid precies wordt gedacht, hangt af van hoe men de oorspronkelijke mens ziet, zoals beschreven in de paradijselijke toestand. Vanaf de eerste eeuwen zijn er belangrijke kerkvaders geweest, die hebben erkend dat de paradijselijke toestand geen eindtoestand is, die volmaakt was en door de zondeval bedorven is. De eerste mens wordt gedacht als onschuldig, maar niet volmaakt. In de eerste schreden op de weg van de keuzevrijheid gaat het vervolgens mis. Alle kerkelijke stromingen kennen daarmee de notie van een diep in de mens verankerd liggen van de zonde en schuld. In die zin is de mens los van God, dat hij de neiging heeft zich te verankeren in de wereld en in zichzelf. Hij is niet los van God in de zin dat God zich losmaakt van de mens. In de geschiedenis van God met de mens speelt echter voortdurend dat beroep van God op het morele oordeelsvermogen van de mens om het goede te doen. Tegelijkertijd erkent de Bijbel ook dat de mens slachtoffer is van de zonde.⁸ Er is van den beginne verleiding van buitenaf geweest. Er zijn krachten die de mens zowel individueel als collectief manipuleren. Dat dit ook demonische macht is, hoeft

niet te worden ontkend. Het bijbels getuigenis zegt, dat Satan de eerste mens verleidde, en dat hij nog steeds rondgaat als een briesende leeuw. Maar het zou van te smal denken getuigen om het kwaad ‘van buiten’ alleen in het demonische te localiseren. Immers, de mens is vanaf de geboorte ingebed in systemen en structuren, die noodzakelijk zijn om te overleven, maar die tegelijkertijd ook zonde en schuld oproepen. Juist uit de erkenning van de onmacht van de mens zich aan het kwaad te onttrekken volgt Gods ontferming en barmhartigheid. Maar die erkenning geeft ook aanleiding tot de gedachte en de neiging om het kwaad alléén buiten de mens te zoeken, alsof diens vrijheid en aansprakelijkheid hem geheel ontnomen is. Is de gedachte dat iemand demonisch gebonden kan raken geheel in strijd met de notie van de menselijke vrijheid? Dat hoeft niet. Iemand die zich begeeft op occulte terreinen, of uit een samenleving komt waar een beroep wordt gedaan op kwade machten en geesten, kan in meerdere of mindere mate bezeten worden.

Echter, als Paulus zegt dat door een mens de zonde in de wereld gekomen is, en dat in Adam allen hebben gezondigd,⁹ is dat dan hetzelfde als te zeggen dat de mens gebonden is door demonische machten en vloeken, die buiten hemzelf liggen? Het bijbels getuigenis door de hele Schrift heen toont het tegendeel. God roept mensen door de hele bijbelse geschiedenis heen ter verantwoording.¹⁰ Hij zegt tegen het volk van Israël: ‘je moet gehoorzamen’. Dat is de oproep tot een keuze van het hart. Als gesproken wordt over het verantwoordelijk houden voor schuld over meerdere generaties, dan staat daar meestal bij vermeld: ‘als ze mij haten’, met andere woorden, als ze dezelfde verkeerde dingen doen als hun voorvaderen.¹¹ In de geschiedenisboeken van de tijd der koningen is duidelijk dat er keuzevrijheid was in het gedrag van een koning, die een slechte koning opvolgt: zoals in het verhaal van Josia. Deuteronomium 24:16 zegt: ‘ouderen mogen niet ter dood worden gebracht om wat hun kinderen hebben gedaan en omgekeerd’.¹² Ezechiël, in Ez. 18: 1-28, verzet zich namens God hevig tegen de uitspraak: ‘Als de ouders onrijpe vruchten eten, krijgen de kinderen stroeve tanden’? Dat mag niemand meer zeggen! Wie rechtvaardig leeft, is rechtvaardig en zal leven, klaar. En als je je bekeert, vergeef Ik je’.¹³

Het is dit mensbeeld, van de vrije en tegelijkertijd onmachtige mens, dat op het spel staat bij de vraag naar bezetenheid en gebondenheid onder mensen, die zichzelf beschouwen als bekeerde christenen, als een nieuwe schepping. Hier past de vraag of er met het Nieuwe Testament, het nieuwe verbond tussen God en mens in Christus, iets veranderd is. Wel, het evangelie is niet een ontschuldiging van de mens in de zin dat hij niet verantwoordelijk is voor zijn daden. Jezus Christus zegt tegen de vrouw die overspel had gepleegd: ‘ga heen en zondig niet meer’. Het is de persoonlijke keuze van de persoon in kwestie, die hier door Jezus wordt aangesproken. Het evangelie is juist een bevestiging van de menselijke verantwoordelijkheid voor zonde en kwaad, en tegelijkertijd de menselijke onmacht om dit te overwinnen: immers in Christus heeft God zich zelf verzoend met de mensheid, een beweging die de mens zelf niet kan maken. God heeft in Christus zijn verhouding tot mensen rigoureus omgekeerd. En dit komt tot concrete verwerkelijking in de wedergeboorte van het individu, dat tot geloof in Jezus Christus komt. De wedergeboorte, waarbij de mens zijn DNA behoudt, maar tegelijkertijd van Godswege een nieuwe natuur krijgt, doet Paulus uitroepen dat deze nieuwe mens *niet meer* een slaaf van de zonde is, en vanaf nu in staat is om zich daarvan af te keren.¹⁴ Hij spreekt hierbij in termen van *bevrijding*. Als de gedachte, dat in de dood en opstanding van Jezus Christus de tegenstander (de Satan) is overwonnen, serieus moet worden genomen, dan mag ook worden gezegd dat in de wedergeboorte de nieuwe mens, deel hebbend aan Christus, van deze kwade macht bevrijd is.

Met deze constatering begeben we ons echter tegelijkertijd op het uiterst moeilijke terrein van wat bevrijding of verlossing nu precies inhoudt. Immers, de wedergeboren mens leeft nog steeds in een van God afgescheiden wereld, en kan zelf nog steeds worden verzocht en verleid tot zonde en kwaad. Vandaar Paulus' waarschuwing in zijn brief aan de Efeziërs, als hij spreekt over het nieuwe leven: 'geef de duivel geen kans'!¹⁵ Met andere woorden, wedergeboren zijn betekent niet 'onschendbaar' of 'onaantastbaar' zijn voor het innerlijke kwaad en dat van buiten.

Het is precies op dit spanningsveld, waar het mensbeeld, dat ons wordt aangereikt in de praktijk van het bevrijdingspastoraat, zich begeeft, en theologisch gezien een verschuiving aanbrengt. Immers in de gedachte, dat iedereen zonder er bewust voor gekozen te hebben, gebonden/bezeten kan zijn door demonen, ontstaat een mensbeeld, waar vraagtekens bij kunnen worden gezet:

1. De oerzonde wordt vooral gezien als een overgave aan demonische macht. Met deze overgave zijn volgens deze visie alle mensen kwetsbaar geworden voor demonische invloeden.¹⁶
2. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen de algemene zondige staat van de mens en het bedrijven van specifieke zonden, waar iemand persoonlijk voor verantwoordelijk is. Immers, demonische gebondenheid wordt in deze praktijk steeds gekoppeld aan specifieke zonden, maar die hoeven niet gepleegd te zijn door de gebundene zelf.¹⁷
3. De gebondenheid aan demonen en demonische machten bevindt zich daarmee op een terrein waar de christen in kwestie geen weet van heeft, noch grip op heeft. Vage klachten, problemen, stemmingen, ongelukkig zijn, kortom alles wat onvolmaakt is in het leven zou wel eens een symptoom kunnen zijn van demonische gebondenheid.
4. De vrijheid in Christus wordt daarentegen geheel op het conto van de christen geplaatst: zodra hij (onbewust) iets verkeerd doet, wordt de deur naar de demonische wereld weer opengezet en kan hij weer gebonden raken. Of: zolang hij er niet achter is, welke zonde (van hem of iemand anders) in het spel blijkt te zijn, blijft de gebondenheid bestaan, ondanks alle bevrijdingssessies.¹⁸

De menselijke vrijheid, een fundamentele notie in de Bijbel, wordt door omgekeerde bewijslast enerzijds aangetast en anderzijds overbelast. De mens is immers een speelbal geworden van machten die hem kunnen 'overnemen', zonder dat hij dat weet of wat aan kan doen; en hij moet ze vervolgens voortdurend bevechten, zolang er geen 'overwinning' is. Bovendien moet het overwinnend leven aan eisen voldoen, die theologisch gezien voorbijgaan aan het onvolmaakte van dit leven, ofwel het zuchten van de schepping.¹⁹

De schepping

Een praktijk, die veronderstelt dat demonische wezens en machten op grote schaal het leven van concrete mensen kunnen overheersen, heeft theologisch gezien implicaties voor het beeld van de schepping als geheel. Een achterliggende gedachte van de noodzaak van bevrijdingspastoraat is, dat de hele schepping onderwerp is van een geestelijke oorlog, waarbij letterlijk terrein wordt beslecht tussen God en de duivel.

De vraag, die hier moet worden gesteld is in hoeverre de onveilige onzichtbare wereld, die wordt opgeroepen in het bevrijdingspastoraat, correspondeert met wat de Bijbel zegt over de schepping. De geloofsleer van zowel de Rooms-katholieke als Protestantse traditie kent een scheppingstheologie waarin dit vraagstuk is en wordt doordacht. Hoe moeten we de schepping zien, vanuit het perspectief van de zondeval? Is zij verloren? Heeft God zijn handen ervan afgetrokken? Of moeten we op grond van het bijbels getuigenis blijven zeggen

wat Genesis 1 zegt: dat de schepping heel goed is, maar in haar gebrokenheid nog steeds op weg naar haar voleinding? Met andere woorden: is het scheppingsverhaal integraal onderdeel van de heilsgeschiedenis? Ook dit hangt weer af van hoe men de heilsgeschiedenis interpreteert. Is zij puur een herstel van iets dat volmaakt was en verloren is gegaan? Of is de heilsgeschiedenis meer dan dat? Spreekt de schepping nog steeds van haar Schepper, of spreekt ze alleen nog van zonde, dood en duivelse machten? Is de heilige Geest nog slechts aanwezig in de kerk en in de christen, of geeft ze haar levensadem nog steeds door aan de natuur, de dierenwereld, de mensenwereld en is zij aanwezig in het goede van het leven, in het goede van mensen? Augustinus stelde zich in zijn tijd al de vraag: hoe komt het, dat er nog zoveel goede dingen zijn in de wereld? Abraham Kuijper zou 14 eeuwen later zeggen: dat komt door Gods 'gemeene gratie': zijn zorg voor de schepping, die allen ten deel valt. De scheppingsleer zegt eigenlijk dit: De schepping is uit God en daarom is ze goed.²⁰ In het bijbels getuigenis wordt de betrouwbaarheid van Gods schepping afgelezen uit de manier waarop Hij de wereld gemaakt heeft en bestuurt.²¹ De psalmen 104 en 147 geven daar voorbeelden van. De zondeval en de gebrokenheid van de schepping doen daar op zich niets aan af.

In het Nieuwe Testament laat vooral Paulus zien, dat de christen in deze wereld vrij kan bewegen. Zo zegt hij in 1 Tim. 4:4: 'alles wat God geschapen heeft is goed en niets daarvan is verwerpelijk, als het met dankzegging aanvaard wordt'. Tegelijkertijd ontkent het nieuwtestamentisch getuigenis niet, dat na de opstanding van Christus de schepping geschonden blijft, en dat ook het leven van christenen daaraan inherent is. Het belangrijkste 'bewijs' daarvan is de dood. Gods heilswerk is nog niet klaar. Er zijn nog rampen, ziekte, verderf en tegenspoed.

Het westerse seculiere empirische georiënteerde denken, waarin de wereld een gesloten materieel en hooguit sociaal/cultureel systeem is, reageert op het tragische van het leven met alsmaar meer ambities van de wetenschap. Het lijden moet worden uitgebannen. De dood mag niet meer zichtbaar zijn. Het lijkt alsof christelijke bevrijdingspraktijken datzelfde beogen, maar dan met verwijzing naar een alomtegenwoordigheid van de demonenwereld, die vaak als bovennatuurlijk wordt omschreven. Dit denken wekt de suggestie dat de negatieve kanten van het leven niet inherent zijn aan het leven van de schepping, maar buiten het natuurlijke moeten worden gezocht. Daarmee verdwijnt het 'nog niet' van het heilswerk van God naar de achtergrond, als zou het in het christenleven niet mogen bestaan.

God

Tenslotte moet de vraag worden gesteld wat er verandert aan het beeld dat binnen het christelijk geloof bestaat over God, op het moment dat aangenomen wordt dat demonische wezens het leven van zowel christenen als niet-christenen in gebondenheid houden. In dat verband moeten we de notie van Gods soevereiniteit bevragen. Wat betekent het, dat God soeverein is? De christelijke geloofsleer, zowel binnen de rooms-katholieke als de protestantse traditie heeft altijd vastgehouden aan die soevereiniteit. Dat wil zeggen, dat God fundamenteel vrij is en altijd geweest is. God heeft geheel genoeg aan zichzelf en heeft uit deze zelfgenoegzaamheid ervoor gekozen om ruimte te maken voor een schepping, waarmee Hij zich vervolgens verhoudt²².

Gods vrijheid houdt ook in, dat Hij die schepping haar eigen vrijheid schenkt, met haar schaduwkanten. Maar niet zonder de omvatting van die vrijheid in Gods soevereiniteit, wat wil zeggen dat wat er ook gebeurt, God die schepping tot een doel, een voleinding brengt. Dat wil zeggen dat al het kwaad, dat in deze schepping gebeurt, hoewel niet uit God gekomen en

ook niet door God gewild, toch omvat wordt door God. Hij is alomtegenwoordig, overal aanwezig, dus ook in het kwade. Met al zijn denkmoeilijkheden is dit toch het beeld, dat de christelijke geloofsleer door alles heen vasthoudt en dat haar troost en hoop geeft.

In dat Godsbeeld zit ook opgesloten dat de kwade machten, die zich kennelijk buiten de mens maar in de schepping ophouden, niet buiten Gods soevereiniteit vallen. De christelijke kerk heeft in haar officiële leer nooit willen toegeven aan een beeld, waarin God het moet opnemen tegen andere machten, alsof Hij ten opzichte van hen terrein moet verdedigen of veroveren.²³ Als deze machten in het Bijbels getuigenis optreden, dan altijd onder Gods gezag. Als al sprake is van een rechtsgrond voor de invloed van deze machten, dan altijd onder het gezag van God.

Gods soevereiniteit komt ook tot uitdrukking in de gedachte dat Hij niet alleen Schepper, maar ook de Verlosser is van deze schepping. Dit heeft Hij op beslissende wijze gedaan in Christus. De dood van Christus en diens opstanding horen bij de soevereiniteit van God. Het feit dat dit voor de schepping en de mensheid overwinning betekent, wil niet zeggen dat het een dubbeltje op zijn kant is geweest. In de voleinding en het laatste oordeel zal Gods soevereiniteit in volle glorie zichtbaar worden.

Wat zegt het bestaan van de duivel en de wereld van de demonen als een tegenstander over de soevereiniteit van God? Is deze onzichtbare wereld meegekomen met de schepping van hemel en aarde of bestond ze al? In de bijbelse openbaring vinden we heel weinig hierover, dat echt duidelijkheid verschaft. Tot het kruis en de opstanding lijkt er sprake te zijn van een min of meer wettige relatie tussen God en Satan of de duivel (denk aan Job), maar die is vanaf dat moment verbroken, dat maken teksten als Kolossenzen 2:13-15 zeer duidelijk.²⁴ 2 Petrus 2:4 en Judas 6 zeggen iets over de oorsprong van demonen als gevallen engelen.

Tast de mogelijkheid dat een mens door deze onzichtbare macht in bezit kan worden genomen Gods soevereiniteit aan? Het antwoord zou kunnen zijn, dat op dezelfde manier als de oorsprong van het kwaad niet buiten Gods soevereiniteit om gezocht kan worden, dit ook geldt voor de machten die dit vertegenwoordigen geldt.

De vraag naar Gods soevereiniteit wordt nijpender, wanneer we de duivel en de wereld van demonen interpreteren als een onderdrukkende macht, die op grote schaal de schepping en de (christen) mens in beslag neemt, en die slechts doorbroken kan worden door de interventie van het bevrijdingspastoraat. Waar is God als schepper en als zorgdrager voor de schepping? Waar is de heilige Geest, die van den beginne alom tegenwoordig is in mensen en uitgestort is op de Pinksterdag? Waar is de Verlosser, die de duivel alle rechtsgrond heeft afgenomen? Op grond waarvan moeten wij aannemen dat de drie goddelijke Personen alledrie kennelijk in deze machteloos zijn? Past het in het verlossingsplan van God dat Hij in deze zo gebonden is door Satan? En waar vinden we in de Schrift daarvoor de onderbouwing?

Conclusie

De aandacht voor bevrijdingspastoraat is niet los te zien van de toegenomen aandacht voor de onzichtbare wereld, voor het mystieke en hetgeen onze dagelijkse werkelijkheid overstijgt in onze samenleving en cultuur. Door betrokkenen bij bevrijdingspastoraat wordt deze vorm van hulpverlening gezien als een reactie en antwoord op de gevoelde nood van de toenemende aanwezigheid van het kwaad in onze cultuur en samenleving. Het is echter de vraag in hoeverre door praktijken van bevrijdingspastoraat een bepaalde visie op het kwaad wordt bevestigd en een dualistisch wereldbeeld wordt opgeroepen waarin de mens, inclusief de

gelovige, bedreigd wordt door invloeden van het kwaad. Bevrijdingspastoraat als methode belooft dat de macht en invloed van het kwaad teniet gedaan kan worden door gedetailleerde schuldbelijdenis en een weg van levensheiliging. Tegelijkertijd wordt een hoge mate van concreetheit van het kwaad gesuggereerd. Er is wordt een directe relatie gelegd tussen het benoemen, aanwijzen of onderkennen van een situatie, gewoonte of gebeurtenis om de invloed van het kwaad te kunnen weren. Paradoxaal genoeg wordt daarmee het verleden geactualiseerd alvorens het geneutraliseerd dan wel opgeruimd kan worden. Deze methodische aanpak veronderstelt dat een gelovige het niet hoeft te accepteren om met problemen en onvolmaaktheid te leven en het eenvoudig onderkennen, en belijden voldoende is om aan een ideaal beeld van de gelovige mens te voldoen.

Een theologische reflectie op huidige praktijken van bevrijdingspastoraat toont dat een aantal belangrijke keuzes gemaakt worden met betrekking tot het mensbeeld, godsbeeld en beeld van de schepping. Ten aanzien van de menselijke vrijheid wordt een dubbelbeeld geschetst: het ideaal van de 'vrije' mens gaat uit van geen enkele macht of binding met de zonde, de niet-vrije mens is onderworpen aan demonische krachten die zelfs via bloedbanden ontstaan kunnen zijn. Zowel het beeld van de mens als zelf- verantwoordelijke individu dat moet afrekenen met het kwaad als de mens als slachtoffer en speelbal van de machten komt naar voren. Verder wordt de soevereiniteit van God ingeperkt ten gunste van de invloed van het kwaad in de wereld. God als schepper en zorgdrager van deze wereld en de komst en aanwezigheid van de Geest in deze wereld verdwijnen uit het zicht als het perspectief op de werkelijkheid wordt ingekaderd door een voortdurende veronderstelde geestelijke strijd tussen machten van goed en kwaad. Het is de vraag of in deze praktijken niet teveel gezegd wordt in de omgang met het kwaad, aangezien herstel niet altijd volgt op deze praktijken. In een dergelijk discours is weinig tot geen ruimte om over gebrokenheid en lijden in deze wereld te spreken. Anders dan bij gebed om genezing, waarbij (over het algemeen) erkend wordt dat genezing niet altijd volgt op het gelovige gebed, lijkt dit binnen het bevrijdingspastoraat weinig of geen ruimte te zijn voor niet beantwoorde gebeden. In die zin drukt het gewicht van het kwaad zwaar op de schouders van de gelovige.

In praktijken van bevrijdingspastoraat blijft het onduidelijk wat de visie is op de bekeerde mens. De veronderstelde causale relatie tussen zonden en de invloed van het kwaad in het leven van gelovigen stelt kritische vragen naar de betekenis van bekering en de status van de bekeerde mens. Door praktijken van bevrijdingspastoraat wordt een hoog (onbereikbaar) ideaal van de nieuwe mens voorgehouden en gelovigen wordt voorgehouden dat zij als bekeerde mensen bevrijd moeten worden van hun verleden en daarbij verbonden invloeden van het kwaad. Het is hier waar de spanning tussen het verlangen naar de nieuwe mens en de ervaring van de vernieuwde mens die zijn of haar verleden met zich meedraagt, naar voren komt.

¹ In de charismatische beweging wordt gesproken over de dienst der bevrijding als onderdeel van de dienst der genezing.

² De casussen zijn gebaseerd op het promotieonderzoek naar de betekenis van bekering binnen evangelische en pinksterkerken in Nederland van Miranda Klaver en haar dissertatie *'This Is My Desire', a Semiotic Perspective on Conversion in an Evangelical Seeker Church and a Pentecostal Church in the Netherlands*. PhD. thesis, Amsterdam University Press/VU University Amsterdam, 2011.

³ In de beschrijving van het 'poreuze zelf' van Taylor in *A Secular Age*, 2007, p. 35-43, zijn veel overeenkomsten te vinden met deze voorstelling van het lichaam.

⁴ M. Klaver en P. Versteeg. Evangelicalisering als proces van religieuze verandering. In *Praktische theologie* 2007, p. 177.

⁵ De oproep tot levensheiliging is een historisch motief binnen de evangelicale en pinksterbeweging, zie A. Anderson *An Introduction to Pentecostalism*, Cambridge University Press, 2004, p. 26.

⁶ Berkhof, *Christelijk Geloof*, Kok Kampen 2002(8e druk) , p. 184. Zie ook R. Haight, 'Sin and Grace' in: *Systematic Theology. Roman Catholic Perspectives*, Vol.II, F. Schüssler Fiorenza, J.P. Calvin (Eds), Fortress Press Minneapolis 1991, p. 81-85.

⁷ R. Haight, p. 85-101.

⁸ Berkhof, p. 200 e.v.

⁹ Rom. 5:12.

¹⁰ W.A. Nunnally, 'The Sins of Generational Curse', in: *Enrichment*, 12, No 4 (Fall 2007),p. 114-120.

¹¹ Ibid. p. 116.

¹² Ibid. p. 117.

¹³ Ibid. p. 118.

¹⁴ Rom. 6: 17 ev.

¹⁵ Efeziërs 4:25-27 ev.

¹⁶ Derek Prince, *Zij zullen boze geesten uitdrijven. Wat u moet weten over demonen; uw onzichtbare vijanden!*, (Dik van der Pols, Paul Jaeger, vert.) DPM Nederland 1998,p. 107.

¹⁷ Ibid. p. 113-123. Zie ook N. Anderson, *Handboek voor Counseling tot Discipelschap*, (Bert Hoftijzer vert.), Herstel Team 2009, p. 396-403. Anderson ziet de sociaal psychische kant aan zonden die generaties doorgaan, maar gaat in zijn methodiek toch ook uit van geestelijke gebondenheid door zonden van voorouders, waarvan men geen weet had of zelf nooit heeft begaan. Anderson is op dit punt onhelder .

¹⁸ Prince, p. 239-259.

¹⁹ Rom 8:22 ev.

²⁰ Berkhof 2002, p. 151-155.

²¹ Ibid. p. 164.

²² Ibid. p. 109-150.

²³ Ibid. p. 197-198.

²⁴ Kol 2:13-15: U was dood door uw zonden en door uw onbesneden staat, maar God heeft u samen met Christus levend gemaakt toen hij ons al onze zonden kwijtschold. Hij heeft het document met voorschriften waarin wij werden aangeklaagd, uitgewist en het vernietigd door het aan het kruis te nagelen. Hij heeft zich ontdaan van de machten en krachten, hij heeft hen openlijk te schande gemaakt en in Christus over hen getriomfeerd.